

FACTORS OF INFLUENCE AND DEVELOPMENT PERSPECTIVES OF SMALL
ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE

Назаркевич Оксана Богданівна

кандидат економічних наук, науковий співробітник
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І.Долішнього НАН України»ФАКТОРИ ВПЛИВУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В
УКРАЇНІ

Summary. The article presents the dynamics of profitability of all activities of small enterprises of Ukraine and small agricultural enterprises from 2010 to 2018. The importance of small enterprises for the development of united territorial communities is emphasized. The tendencies of development of small agricultural enterprises in Ukraine are investigated. Multiple regression equation for profitability level of small agricultural enterprises and impact factors are calculated. There is a low correlation between the level of profitability of small agricultural enterprises and the number of enterprises, labor expenses and the product sales volume. It became clear that it is necessary to study how the institutional factor influences the efficiency of the usage of small enterprises potential in the territorial communities of Ukraine.

Анотація. У статті представлена динаміка рентабельності усієї діяльності малих підприємств України та малих аграрних підприємств за 2010-2018 рр. Підкреслено важливість малих підприємств для розвитку об'єднаних територіальних громад. Досліджено тенденції розвитку малих аграрних підприємств в Україні. Обчислено рівняння множинної регресії для рівня рентабельності малих аграрних підприємств та факторів впливу. Визначено низьку залежність між рівнем рентабельності малих аграрних підприємств і кількістю підприємств, витратами на заробітну плату, об'ємом реалізованої продукції. З'ясовано необхідність дослідження впливу інституційного чинника на ефективність використання потенціалу малих підприємств в територіальних громадах України.

Keywords: small enterprises, decentralization, united territorial communities, agricultural entrepreneurship, youth entrepreneurship, service cooperatives.

Ключові слова: малі підприємства, децентралізація, об'єднані територіальні громади, аграрне підприємництво, молодіжне підприємництво, обслуговуюча кооперація.

Постановка проблеми. З 2014 року в Україні активно впроваджується реформа децентралізації, яку вважають однією з найуспішніших реформ. Об'єднані територіальні громади отримали більше повноважень, ресурсів та можливостей реалізовувати власні ініціативи самоврядного розвитку.

Весною 2020 р. має завершитися процес об'єднання громад, які отримують не лише нові можливості для розвитку, а й певні виклики. Формування спроможних громад вимагає значного розвитку підприємницької діяльності, яка сприятиме збільшенню бюджетів громад, розвитку виробничої та соціальної інфраструктури, зменшенню трудової міграції населення. Відповідно підтримка розвитку малого підприємництва в об'єднаних територіальних громадах є одним із пріоритетних напрямів діяльності місцевих органів влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем розвитку малого підприємництва присвячено низка наукових праць вітчизняних та зарубіжних учених. Значний внесок у вивчення теоретичних і практичних проблем розвитку малого аграрного підприємництва в Україні зробили: В. Липчук [2], М. Малік [3], Г.

Черевко [9], Шульський [10], О. Шпикуляк [4] та інші.

Проте реформування місцевого самоврядування в Україні зумовило необхідність розроблення ефективної політики розвитку малого підприємництва на всіх місцевому рівні із врахуванням територіальної специфіки, виду діяльності та нової системи управління.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. З огляду на це важливо зазначити, що в Україні існує значна нормативна база спрямована на розвиток малого підприємництва, зокрема закони України «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні» [5], й «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [6], постанова Кабінету Міністрів України «Про Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2020 року» [7] та його розпорядження «Про схвалення Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року» [8]. Реформа системи управління на місцевому рівні створила нові можливості для розвитку малого підприємництва. В таких умовах важливим завданням є дослідження механізмів стимулювання

розвитку підприємницької діяльності в об'єднаних територіальних громадах України.

Метою дослідження є визначення факторів розвитку та ефективних напрямів стимулювання малого підприємництва в умовах децентралізації.

Виклад основного матеріалу. У 2018 році кількість малих підприємств в Україні становила 339374 одиниць або 95,36% від загальної кількості підприємств. Найбільшу частку серед малих підприємств займають малі аграрні підприємств (секція А), яких налічувалося 48183 од. або 95,40%

від усіх аграрних підприємств і 15% від усіх малих підприємств в Україні.

У 2018 р. чистий прибуток малих підприємств України становив 127658914,9 тис. грн. За видами економічної діяльності найбільш прибутковими були теж малі аграрні підприємства, яких у загальній кількості підприємств - 86,1%, малих промислових підприємств - 72,1 %, оптової та роздрібної торгівлі – 76,1 %, транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності – 74,1%, тимчасового розміщування й організації харчування – 71,1% (рис. 1).

Рис. 1. Обсяг чистого прибутку (збитку), який одержали малі підприємства в Україні у 2018 році за видами економічної діяльності, тис. грн [1]

Без урахування результатів діяльності банків, тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Також серед усіх малих підприємств за видами економічної діяльності рентабельність операційної та всієї діяльності була найвищою у малих аграрних підприємств. У 2015 р. рентабельність підприємницької діяльності більшості галузей економіки України була збитковою, а в малих

аграрних підприємств становила 32,4 %. Для визначення чинників, які впливають на високий рівень рентабельності у малих аграрних підприємств обчислимо рівняння множинної регресії. Алгоритм використання регресійної

моделі для вирішення поставлених завдань включає декілька етапів:

- Оцінка рівняння регресії;
- Представлення матриці парних коефіцієнтів кореляції;
- Обчислення часткових коефіцієнтів кореляції;
- Визначення мультиколінеарності між факторами;

- Перевірка значущості регресійного рівняння і його коефіцієнтів.

Для побудови моделі і встановлення залежності між рівнем рентабельності підприємств (Y) та усіма іншими факторами (X1, X2, X3, X4, X5) використаємо дані Державної служби статистики України (табл. 1).

Таблиця 1.

Тенденції розвитку малих аграрних підприємств в Україні [1]

Роки	Кількість малих аграрних підприємств, од	Кількість зайнятих працівників, осіб	Витрати на оплату праці працівників, тис. грн	Обсяг реалізованої продукції, тис. грн	Чистий прибуток (збиток), тис. грн	Рівень рентабельності усієї діяльності, %
2010	47213	219908	1579872,3	22673431,8	2240368,1	16,3
2011	38387	197592	2958094,0	35343768,1	7488745,7	18,0
2012	44487	220370	3810782,6	49158520,3	7810129,6	15,6
2013	46906	238696	4169905,8	48838434,9	4220585,9	8,0
2014	43389	218190	4023792,8	65303940,5	6887190,5	8,9
2015	44182	203363	4621006,6	117881371,3	34095924,2	29,5
2016	42477	217151	5771105,1	144018281,1	35710466,5	24,7
2017	47714	229724	8759980,2	177512934,8	25369872,9	16,0
2018	48183	224492	11226869,7	198128816,3	21302870,6	13,7

Дані наведено без урахування результатів діяльності банків та бюджетних установ, за 2014-2018 роки без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Рівняння множинної регресії може бути представлено у вигляді:

$$Y = f(\beta, X) + \varepsilon \quad (1)$$

де $X = X(X_1, X_2, \dots, X_m)$ - вектор незалежних (пояснюють) змінних;

β - вектор параметрів (що підлягають визначенню);

ε - випадкова помилка (відхилення); Y - залежна змінна.

У нашому випадку рівняння регресії матиме вигляд:

$$Y = 250.2498 - 0.02331X_1 - 0.02445X_2 - 1.7E-5X_3 + 0.3432X_4 + 6.2E-5X_5$$

Матриця парних коефіцієнтів кореляції R.

Число спостережень $n = 9$. Число незалежних змінних в моделі дорівнює 5, а число регресорів з урахуванням одиничного вектора дорівнює числу невідомих коефіцієнтів. З урахуванням ознаки Y, розмірність матриці дорівнює 7. Матриця,

незалежних змінних X має розмірність (9 x 7). Для більш ґрунтового наукового аналізу ступеня впливу різних факторів на рентабельність малих аграрних підприємств побудуємо матрицю парних коефіцієнтів кореляції R (табл. 2).

Таблиця 2.

Матриця парних коефіцієнтів кореляції R [1]

-	Y	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅
Y	1	-0.3181	-0.6336	-0.03167		
X ₁	-0.3181	1	0.7825	0.4678		
X ₂	-0.6336	0.7825	1	0.3432		
X ₃	-0.03167	0.4678	0.3432	1		
X ₄					1	
X ₅						1

Часткові коефіцієнти кореляції.

Коефіцієнт часткової кореляції відрізняється від простого коефіцієнта лінійної парної кореляції тим, що він вимірює парну кореляцію відповідних ознак (y і x_i) за умови, що вплив на них інших факторів (x_j) усунуто.

На основі часткових коефіцієнтів можна зробити висновок про обґрунтованість включення

змінних в регресійну модель. Якщо значення коефіцієнта незначне, то це означає, що зв'язок між даним фактором і результативною змінною або дуже слабкий, або зовсім відсутній, тому фактор можна виключити з моделі. Розрахунок часткових коефіцієнтів кореляції із сильною тісністю зв'язку:

$$r_{x1x2/y} = \frac{0.782 - (-0.318) \cdot (-0.634)}{\sqrt{(1-0.318^2) \cdot (1-0.634^2)}} = 0.792$$

тіснота зв'язку сильна

$$r_{x1x2/x3} = \frac{0.782 - 0.468 \cdot 0.343}{\sqrt{(1-0.468^2) \cdot (1-0.343^2)}} = 0.749$$

зв'язку сильна

$$r_{x1x2/x4} = \frac{0.782 - \cdot}{\sqrt{(1-0^2) \cdot (1-0^2)}} = 0.782$$

сильна

$$r_{x1x2/x5} = \frac{0.782 - \cdot}{\sqrt{(1-0^2) \cdot (1-0^2)}} = 0.782$$

сильна

Якщо в матриці є міжфакторний коефіцієнт кореляції $r_{xjxi} > 0.7$, то в даній моделі множинної регресії існує мультиколінеарність. В нашому випадку $r(x_1x_2)$ мають $|r| > 0.7$, що говорить про мультиколінеарність факторів і про необхідність одного з них виключити з подальшого аналізу.

Також побудуємо модель регресії в стандартному масштабі, яка передбачає, що всі значення досліджуваних ознак переводяться в стандартизовані значення за формулами:

$$t_j = \frac{x_{ji} - \bar{x}_j}{S(x_j)} \quad (2)$$

де x_{ji} - значення змінної x_{ji} в i -му спостереженні.

$$R^2 = 1 - \frac{s_e^2}{\sum (y_i - \bar{y})^2} = 1 - \frac{342713962.006}{376.9} = -909290.4338 \quad (4)$$

Перевіримо гіпотезу про загальну значущості - гіпотезу про одночасне рівність нулю всіх коефіцієнтів регресії при пояснюють змінних:

$$H_0: R^2 = 0; \beta_1 = \beta_2 = \dots = \beta_m = 0. \quad (5)$$

$$H_1: R^2 \neq 0.$$

$$F = \frac{R^2}{1 - R^2} \cdot \frac{(n - m - 1)}{m} = \frac{-909290.4338}{1 - -909290.4338} \cdot \frac{9-5-1}{5} = -0.6 \quad (6)$$

Табличне значення при ступенях свободи $k_1 = 5$ і $k_2 = n - m - 1 = 9 - 5 - 1 = 3$, $F_{kp}(5;3) = 9.01$

Оскільки фактичне значення $F < F_{kp}$, то коефіцієнт детермінації статистично значимий і рівняння регресії статистично ненадійне.

$$Y = 250.2498 - 0.02331X_1 - 0.02445X_2 - 1.7E-5X_3 + 6.2E-5X_5.$$

Можлива економічна інтерпретація параметрів моделі: збільшення X_1 на 1 од. вимір. призводить до зменшення Y в середньому на 0.0233 од. вимір.; збільшення X_2 на 1 од. вимір. призводить до зменшення Y в середньому на 0.0245 од. вимір.; збільшення X_3 на 1 од. вимір. призводить до зменшення Y в середньому на $1.7E-5$ од. вимір.

Статистична значимість рівняння перевірена за допомогою коефіцієнта детермінації і критерію Фішера. Встановлено, що в досліджуваній ситуації

Таким чином, початок відліку кожної стандартизованої змінної поєднується з її середнім значенням, а в якості змінної одиниці приймається її середнє квадратичне відхилення S .

Стандартизована форма рівняння регресії має вигляд:

$$t_y = 0.396x_1 - 0.985x_2 + 0.121x_3 + 0x_4 + 0x_5$$

Оцінка значущості рівняння множинної регресії здійснюється шляхом перевірки гіпотези про рівність нулю коефіцієнта детермінації розрахованого за даними генеральної сукупності: R_2 або $b_1 = b_2 = \dots = b_m = 0$. Для її перевірки використаємо F -критерій Фішера.

При цьому обчислюють фактичне значення F -критерію, через коефіцієнт детермінації R^2 , розрахований за даними безпосереднього спостереження.

За таблицями розподілу Фішера-Снедекора знаходимо критичне значення F -критерію. Для цього використаємо рівень значущості $\alpha = 0.05$ і два числа ступенів свободи $k_1 = m$ і $k_2 = n - m - 1$.

F -статистика. Критерій Фішера.

Перевірка цієї гіпотези здійснюється за допомогою F -статистики розподілу Фішера.

Якщо $F < F_{kp} = F_{\alpha; n-m-1}$, то немає підстав для відхилення гіпотези H_0 .

В результаті розрахунків отримано рівняння множинної регресії:

-90929043.38% загальної варіабельності Y пояснюється зміною факторів X_j , а також, що параметри моделі статистично значущі.

Відсутність високої тісноти зв'язку між рівнем рентабельності та показниками розвитку малих аграрних підприємств в Україні показує необхідність продовження дослідження даної проблематики із врахуванням інших показників. Актуальним напрямом дослідження залишається вплив інституційного чинника на розвиток малого

підприємництва в об'єднаних територіальних громадах. Майже у третини сільських населених пунктів немає суб'єктів аграрного бізнесу, які формують робочі місця, що в основному забезпечують доходи сільських жителів і надходження до місцевих бюджетів [2; 10]. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації повноважень має забезпечити активізацію економічно активного сільського населення до підприємницької діяльності за місцем проживання. Окрім розвитку аграрного підприємництва необхідно стимулювати розвиток несільськогосподарського підприємництва, зокрема соціального. Пріоритетним напрямом формування малих підприємств є трансформація господарств населення у товарні фермерські господарства.

Перспективним напрямком підвищення підприємницької активності в територіальних громадах України є розвиток молодіжного підприємництва та кооперативних форм господарювання. Формування та розвиток кооперації має відбуватися, найперше, через проведення органами місцевого самоврядування просвітницької роботи. Окрім інформаційної підтримки, важливим завданням є пошук фінансових ресурсів. Вітчизняний досвід демонструє успішні приклади розвитку обслуговуючої кооперації на основі державно-приватного партнерства.

Молодіжне підприємства, яке є важливим фактором забезпечення сталого розвитку сільських територій й формування спроможних громад, потребує також інформаційної та ресурсної підтримки. Необхідно створювати при органах місцевого самоврядування дорадчі та регіональні центри для підтримки, консультування, інвестування та навчання підприємців. Також мають розроблятися та реалізовуватися в межах кожної громади локальні програми розвитку малого підприємництва.

Отже, розвиток малого підприємництва є однією з головних передумов формування спроможних об'єднаних територіальних громад та раціонального використання ресурсного потенціалу. Водночас активізація підприємницької діяльності у громадах України потребує ефективної системи управління. Передання місцевому самоврядуванню значних владних та фінансових повноважень створює можливості для розвитку різних форм господарювання, а відтак соціальної інфраструктури у громадах.

Список літератури:

Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Липчук В.В., Липчук Н.В., Солтис О. Г. Підприємство в розвитку інтегрованого сільського господарства і сільських територій: монографія. Львів, Сполом, 2013, 302 с.

Малік М.Й., Забуранна Л.В. Розвиток сільських територій в умовах децентралізації влади. Економіка АПК. 2017. № 7. С. 5-14.

Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. Розвиток аграрного підприємництва в умовах інституціональних трансформацій. Економіка АПК. 2017. №5. С. 5—16.

Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні: Закон України від 10.06.2012 р. № 2157-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2157-14> (дата звернення: 26.11.2019).

Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні Закон України від 22.03.2012 р. № 4618-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4618-17> (дата звернення: 26.11.2019).

Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/247566248> (дата звернення: 26.11.2019).

Про схвалення Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.05.2017 р. № 504-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/250167535> (дата звернення: 26.11.2019).

Черевко Г., Черевко І., Черевко Д. Функціонування малих підприємств в аграрному секторі економіки: Українські реалії та досвід Японії. Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія "Економіка АПК". 2015. № 22 (1). С. 13—19.

Шульський М. Г. Розвиток малого підприємництва Львівщини. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки. 2014. Вип. 9. С. 278-283. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkpnuen_2014_9_65_9.

Публікація містить результати досліджень, проведених за грантом Президента України за конкурсним проектом Ф82/48585.